

COPYRIGHT © 2018 Besna kobila

ZA IZDAVAČA

Goran Lakićević

UREDNIK EDICIJE

Predrag Mladenović

GRAFIČKI UREDNIK

Miloš Trajković

LEKTURA

Srđan Jovanović

ILUSTRACIJA NA NASLOVNOJ STRANI

Dejan Atanacković

FOTOGRAFIJA AUTORA

Zorana Todorović

ŠTAMPA

Forma B, Beograd

TIRAŽ

1500 primeraka

IZDAVAČ

IP Besna kobila

Branka Pešića 20, Zemun

Tel. / fax: 011 261 50 60

info@besnakobila.co.rs

Sva naša izdanja možete naručiti i putem našeg sajta

www.besnakobila.co.rs

Čovek
bez
jezika

i druge priče

DEJAN
ATANACKOVIĆ

Pogovor

Jeste + nije = nije

(DEJAN ATANACKOVIĆ: ČOVEK BEZ JEZIKA,
„BESNA KOBILA”, BEOGRAD, 2018)

Ne zanimaju me dela bez krvi i mesa, jer uvek postoji, i treba da postoji, sporazum između pisca i čitaoca, kaže Karver. Pisanje, kao i bilo koji drugi oblik umetničkog stvaranja, smatra on, nije samo ekspresija, nego i komunikacija. Pripovedna zbirka Dejana Atanackovića, *Čovek bez jezika*, (po jednostavnosti pripovedanja i načinu na koji se gradi slika-metafora, pokatkad karverovski bljesne), ima na umu upravo ove postulate.

U Atanackovićevim pričama odista ima krvi i mesa – konkretnog, pulsirajućeg tkiva, koje se mrvi u čeljustima fatuma, ali i alegorijskog, koje bi značilo da pisac u reči odeva istinski život, pretvarajući njegove realije u začudnost, u ideju. Drugi postulat – *sporazum između pisca i čitaoca*, za autora je podrazumevana igra: sve priče su otvorene, preciznom intencijom građene kao klica, početak, koji ište dopričavanje, širenje asocijativnih polja, promišljanje. Čitaocu je, dakle, dat fragment života: ponekad gotovo naturalistički, ponekad fantastičan i nadrealan. Brižljivo birani detalji (o najdelikatnijoj emociji ili o najbizarnijem porivu), nisu nužno i nisu za sve – čvorni fenomeni priče.

Čovek bez jezika, konačno, nije *samo ekspresija, nego i komunikacija*: Atanacković nastoji da pripovedanje učini što jednostavnijim, a da pri tom ne oduzme priči višeslojnost i višeznačnost. Autor ne daje vrednosne sudove, ne maše uzdignutim kažiprstom moraliste; izbegava patetiku i krasnoslovlje. On samo pomno posmatra pojavnosti života, beležeći ih kao iskustveno/nadiskustveno percepiranje sveta. To je upravo ono, što Merlo-Ponti naziva modusom svesti koju imamo o drugima, prirodi i nama samima.

A od te tačke, potrebno je krenuti u spoznavanje *prirode u nama, drugima u nama, i nama u njima*, kaže Ponti. Čitalac je tako pozvan u imaginarni dijalog – komunikaciju, u kojoj se svaka priča može staviti u novi diskurs, dobiti novo značenje, shodno načinu, na koji je pročitana. ...*jer u prirodi je Znanja da se skriva pod velom sitnica koje se beskrajno daju klasifikovati, pa čoveku ne ostaje drugo sem zadatka, uostalom izvornog, da se posveti zbrajanju i imenovanju mnoštava. (Nešto poput ogledala)*

Sa ovom intencijom, Atanackovićeva zbirka priča Čovek bez jezika sačinjena je kao zbir tematski i strukturno raznorodnih refleksija. Priče su različite po dužini – neke su svedene na sliku, a druge proširenog narativa, koji bi mogao biti klica romana. U nekima je hronotop definisan (*U Strazburu, leta Gospodnjeg 1439...*), u drugima prostor i vreme pripadaju mitološkom (*O poreklu reči želja*) ili nedeterminisanom, bajkovitom – bilo kad i bilo gde – hronotopu. Negde se pripoveda u trećem, a negde u prvom licu. Autor je tako sačuvao ideju heterogenosti sveta, od kojeg su ove priče učile da dišu.

Umesto prologa, u vakuumu koji tek treba ispuniti čitanjem priča koje slede, nalazi se poruka autora, koja ukazuje na intenciju čitave zbirke: *Ispod jastuka nije. Među stranicama knjige je nema. Džepove sam sve pregledao. Kofer sam ispraznio,*

ispreturao fioku, proverio da nije zapala u cipelu. Posumnjam na sopstvene dlanove. Okrećem polako jedan pa drugi, prinosim ih očima. Tako je sićušna, pomišljam, svugde bi se mogla skriti.

Ovakva prolegomena je dovoljno intrigantna: šta se to traži? Čega nema, a moralo bi ga biti? Otkud osećaj nelagode, izazvan minus-prisustvom neimenovanoga, a tako važnog? Autor je posegnuo za starim spisateljskim alatkama: kao u helenskoj drami, na početku se kaže šta je sadržaj povesti. Svi znaju šta će se na skeni dogoditi, te je stoga daleko važnije kako će stara priča biti ispričana. I to – kako – čini priču uzbudljivom.

Svako je, dakle, u traganju. Svakom nešto nedostaje. Neprisustvo ima mnoštvo lica, a autor pokazuje univerzalne nedostatnosti života, jednu za drugom, kroz slike pojedinačnih sudbina, verujući da će pronicljivi čitalac umeti da ih iskoristi kao putokaze u sopstvenim traganjima.

Eto, na primer, kad se poruši zgrada, a susedni zidovi zadrže obrise njenih nestalih spratova, soba, stepeništa, potpornih greda, ostane taj duh, ta avet kuće, nešto što jeste a nije, nešto što nije a jeste. A kada se pogleda unutra, sve je tu, sasvim se jasno raspoznaje. I s tom se prazninom živi dok se živi, i ničim se ona ne da ispuniti sem odjecima i senkama. (O poreklu reči želja)

Svet koji je omeđio živote Atanackovićevih junaka, fluidan je i efemeran. Sve što se uobičajeno smatra trajnim, što daje uporišta egzistenciji, zapravo je privid. Teško da bi se bolje objasnilo neprisustvo istine u svetu: nema prave porodice Sasolini, u toskanskom selu, koje turisti tako rado pohode. Nju su odavno zamenili unajmljeni glumci. A ni *Firenca, naime, uopšte nije Firenca. Oduvek sam to sumnjao. (Zavera)*

Otkrivanje istine o svetu koji čili u neprisustvo, zametan je posao. Samo pažljivi posmatrač oseća kako se ontološki pejzaž menja. Nestaju zdanja, gradovi, ulice; nestaju ljudi, čija su lica

toposi drugih egzistencija, a sa njihovim odlaskom, otvaraju se demonski bezdani: *Ani Benar nestala je na železničkoj stanici Orleans... Ani Benar može da se vrati u pakao i ništavilo. (Nestala)*

Svet je krenuo unazad, ka prapočetku, kao da neki drugi, zli Demijurg, briše sve stvoreno. U početku, kaže Knjiga, beše misao, potom reč i delo. Dela su ništavna, a reči nestaju. Nestao je i Jovan, *jer Jovan je prestao da pominje Petra. Petar više nije govorio s Đorđem. Đorđe se pravio da ne poznaje Mariju. Marija je rekla da se više ne viđa s Dejanom. Dejan je kazao da neće sedeti u istoj sobi s Markom. Marko je odbio da izgovori Anino ime. Onda je, jednog dana, Jovan nestao. (Nestao)*

Ostaje još samo misao, čije će izvesno i blisko neprisustvo izbrisati ukupnost egzistencije: *Profesor Petrović došao je sada do kraja puta. Pod njegovim stopalima asfalt ustupa mesto zemljanoj stazi koja vodi kroz čemprese u duboku, gustu šumu. Za sve ove godine nikada nije prekoračio tu granicu. (Nestajanje profesora Petrovića)*

Poneko još, kao gospodin N., sa uzaludnom nadom nosi Diogenovu lampu. U odsustvu pravoga sagovornika, izgovara reči sebi, pokušavajući da odloži neminovno nestajanje smisla. *N-ove reči postajale sve brojnije, i u tim su se fragmentima sve više nazirali obrisi i senke i prisustva, kao na slučajno pronađenim fotografijama nepoznatih ljudi i gradova. (Fragmenti)*

Sa jednakim, kaskijanski svedenim imenom i nedostajućim identitetom, gospodin F., znameniti skulptor, otkriće da se celo njegovo biće ogleda u ništavilu, neprisustvu, koje zjapi kao rana. Naročiti užas gospodina F. je u otkriću da uzroci nestanka bića u svetu, sveta u biću, nisu izvan čoveka, već u njemu samom: *F. je posmatrao s velikom pažnjom leš čoveka, lovca, iznenađenog u snu od strane nekog preglednelog medveda i osetio je tada, od trenutka kada je prvi put*

ugledao to unakaženo telo, uznemirujući doživljaj saosećanja, premda ne s ljudskom žrtvom već s tom zveri strašnih zuba, izvršiocem dubokog i razarajućeg ugriza, i u toj praznini što je zjapila kao posledica, F. je smesta ugledao nešto poput ogledala – odraz koji priroda stavlja pred čoveka kao da nudi primirje. (Nešto poput ogledala)

U Hamletovom *to be, or not to be*, nalazi se sublimacija svake egzistencije. Šta biti, koliko biti? Bivstvovanje u ojađenom, obesmišljenom svetu, nužno znači i potonuće bića u zagrljaj laži, u negiranje sopstva. Jedan je čovek gledao svoj odraz u ogledalu, na vratima trošnog ormara. Dok je pokušavao da pojmi sopstveni identitet, da u ogledalu prepozna istinu, slušao je strahotne zvuke iz ormara. Jer u njemu je *nesnosno derište, taj podrugiljivi kepec, to čudovište sa zadahom cvrčljivog voća. (Pogodno ogledalo)* Naličje ogledala je skrivnica istinskog identiteta, ali čovek ne želi da otvori vrata ormara. Odlučio se za *not to be*. *Uostalom, godinama već, nema u tom ormanu ničeg što mi uistinu treba.*

Svaki se oblik slobode definiše kao mogućnost izbora. Gospodin Đulijani bira najpre između zatvora i Legije stranaca, pa potom Legije stranaca i zatvora. Uveriće se da je izbor uvek pogrešan, zapravo – nemoguć. Tako se mnogi gospodin Đulijani našao na putu iz jedne neslobode u drugu. (*Gospodin Đulijani*)

Neki su, naprosto, odustali od izbora i potrage, zaustavili se *poput kakve mašine što deo po deo prestaje da radi (Građanin koji je stao)*, jer su pogledom na časovnik, shvatili da je i vreme, kao jedna od dimenzija sveta u nestajanju, puka obmana: *To što je D. pre pet godina imao dvadeset pet, a sada četrdeset dve, to je, iskreno govoreći, samo njegov problem. Uostalom, sve je to tek stvar ugovora. (Razlika u godinama)*

Ponekad se, u kakvoj prozračnoj slici, još prepoznaje razlog za neodustajanje od daljina, pokreta, potrage. To je sićušna, ali dragocena nada da se svet nije potpuno rasplinuo u nepostojanje. Dobra S. širi oprane čaršave na konopac, *vešto napreduje, jer jedra su obezbeđena, sve su štipaljke na mestu, i sada ona, stojeći pod njima, gleda nekud u daljinu, ka pučini.* (Povoljan vetar) S. je dobra, jer iz njenog bića prosijava najvažnija determinanta ljudskosti – vera da se izgubljeno može pronaći, a da odsustvo traženog smisla nije konačno. S. je dobra, kao i E., koja zna da postoji *dobrota koja boli kada se prima, koja se nikad ne može uzvratiti jer nema protivvrednost, ni protivtežu, niti bilo šta što joj stoji nasuprot, dobrota koja zaprepasti jer nije tražena, postidi jer je nezaslužena, razoruža jer, po svojoj prirodi, čak i kada je tu da posvedoči neku veliku i snažnu istinu, uvek dolazi iz nečeg sićušnog i nebranjenog.* (Saopštenje)

Izvesno je da i gospodin Segato ne pristaje na ispraznost sveta, na njegov retrogradni hod. Još manje pristaje da se pokori sveopštoj efemernosti, verujući da postoje načini da se sačuvaju krhki dokazi da je nekad, u svetu, bivalo Čoveka. *Nije bilo sasvim jasno kako je to gospodin Segato menjao svet, ali svi su bili složni u tome da su se njegova naučna istraživanja dubokotala one tajne, strašne i najdublje, tajne smrti.* Nije uspeo u svome naumu, a razlozi neuspeha su upisani u epitaf: *Bio je primer nesvakidašnje mudrosti i sasvim uobičajenog baksuzluka.* (Neobičan slučaj gospodina Segata) Nedvosmisleno, ironijsko mešanje autorske ruke – gospodin Segato je, kao svako ko se bori protiv Tanatosa, ko je prigrlio tvorački princip, nužno osuđen na *baksuzluk*. Kakav eufemizam za okrutnost sudbine, za gnev bogova, za nerazumevanje svetine!

Vreme je, rekao je Hamlet davno, izašlo iz zgloba. Nikada se i nije vratilo u prirodni položaj: *Naseobine Maora u potpunosti*

su pokradene i uništene. Što nije spaljeno, deo po deo preneto je u muzeje zapadnog sveta. (*Duh mora*) Paolo Mantegaca, osnivač firentinskog Muzeja antropologije, putuje svetom nanoseći bol ljudima, da bi opitno dokazao jednu opšteprihvaćenu, do danas neiskorenjenu tvrdnju: *niže rase imaju na bol daleko veću otpornost, posebno kada su u pitanju neke prefinjenije patnje koje Pigmej ili Indijanac po svemu sudeći i ne oseća...* (*Fiziologija bola*) Čak i dobra susedka M. likuje nad glasinama o ubistvu, sladeći se pojedinostima bizarne priče, uvlačeći u vrtloge okrutnosti sve prisutne: *sasvim vedro, jer i dan je takav, prepun šarenih senki i mekih oblaka, kao tri nasmejana čudovišta, časkamo nehajno o jednom ubistvu.* (*Desilo se ubistvo, čujem*)

Čovek naspram čoveka, a ne jedan sa drugim: kroz Vinčencine dlanove prolazi duša umrlog dragaņa, a da je ona ne pokušava zadržati. (*Roberto i Vinčenca*) Remo Đacoto dopisuje Albinonijev muzički zapis, ali plemeniti naum postaje predmet prezira. (*Adado u g-molu*) Beskućnika, skrivenog ispod sedišta u kupeu voza, prijaviće policiji jedan apatrid, koji beži iz zemlje denuncijana. (*Čovek bez jezika*)

Kada se već nije znalo istinski živeti, treba umeti valjano umreti. Stara je teza u literaturi, od *Epa o Gilgamešu*, do Kišove *Enciklopedije mrtvih*, da smrt može osmisliti život, biti iskupljenje ili podvig, koji je za života izostao. Strah od neadekvatnog umiranja postidi ponekad i samu smrt. U Varanasu ljudi dolaze da umru na svetoj reci Gang, jer je umiranje na posvećenim vodama, zalog trajanja duše. Hoteli i iznajmljene sobe se neprestano pune i prazne. *Razmišljam, mora da vreme tada baš sporo prolazi, dok se čeka smrt u Varanasiju. Sem za one, naravno, koji imaju uplaćen aranžman i brižnu rodbinu. Njima je svaki minut dragocen. Da ga ne nađu, da ga ne nađu...* (*Dobro mesto za smrt*)

Gradeći sliku jalovog i okrutnog, na sitne duše iskidanog sveta, autor je dovodi do alegorijskog vrha u pripoveci *Ljudožder*. Dva narativa, koja se na začudan način susreću, daju smisao i tumačenje jedan drugom. Čovečanstvo u bezdan svemira šalje letilicu *Vojadžer*, koja nosi legat celokupnog civilizacijskog hoda. *Vojadžer je tek jedan nesvesni, nadmeni iskaz, takoreći retorički pokušaj iskupljenja, jedne narcisoidne civilizacije*. U istom trenutku, *Antonio Mejuzi posmatra obod svog tanjira koji je najednom zaista sasvim nalik okrugloj Vojadžerovoj anteni na večernjim vestima...* Antonio će lagano, danima, upravo sa tog tanjira, jesti telo *Betina Spere*. Pojedeni je dragovoljno, sa ushićenjem i u mističnom zanosu, pristajao da bude konzumiran – svaki dan po malo, do konačnog umiranja. Obojica su posvećenici jedne ideje: bespogovornog, došlovnog, konačnog spajanja čoveka sa čovekom.

Na dijagramima koje *Vojadžer* nosi u kosmos, čovečanstvo je izgledalo okupljeno, ujedinjeno u naporima da se stigne do *Apsoluta*, kao pre *Kule vavilonske*. *A možda će nekom zajedljivo posmatraču, baš kao i meni, upravo raspoznavanje znakova nekog drugačijeg, prošlog vremena, probuditi osećanje nostalgije i sentimentalnost, posebno ukoliko pomisli da je to porinuće već tada bilo samo još jedan od pokušaja preživljavanja. A tada je, uostalom, sve dozvoljeno. (Ljudožder)*

Licemerje civilizacije, stvorene na otuđenosti, na nepristvu empatije, za autora nije puka pretericija, nehajno prolaženje pored fenomena života. Ona zaturena, izgubljena, u koferima, pod jastucima, među stranicama knjige, u džepovima i sopstvenim dlanovima tražena saosećajnost, ište da bude nađena. No, neće je biti, sve dok je *ohrabrujuće znati da je tragedija dovoljno tuđa i daleka, gotovo fiktivna, makar i kada se događa u najbližem komšiluku. (Desilo se ubistvo, čujem)*

U Strazburu, leta Gospodnjeg 1439, zlatar Johan G. proizvodi ogledalca za *pamćenje svetih religija*. (*Uputstvo*) U ogledalu se mogu videti sveti predmeti, pod uslovom da to umemo i možemo, pod strogo kontrolisanim uslovima: pod treperavom svetlošću sveća, a poželjno je da svi bližnji budu oko nas. Bez obzira na sve, u ogledalu se ne sme videti sopstveni lik. Ova metafora sa početka zbirke, kao i nekoliko drugih priča, zapravo su eksplicirana autopoetika. Atanacković teško može da se odrekne svoje vizuelne erudicije. Za njega, poetička načela anahronih, aristotelovskih i potonjih teoretičara, malog su značaja i značenja. Literatura je deo svekolike slike sveta, ili njeno ogledalo (što, naravno, nije nova ideja u književnosti, koja se od helenskih vremena lomi između mimetičkog i alegorijskog), ali ona mora čuvati samo neuporedivo, začudno; čak i bizarno ili strahotno. *Moj posao je ozbiljan i zahteva celog čoveka, a celom čoveku potrebno je veliko ogledalo*, u autoironičnom tonu veli autor. (*Pogodno ogledalo*)

On smatra da u skrivnici umetnosti obitavaju najvredniji delovi sveta, da ih treba istinski otkrivati – jer nisu svakome date tajne proniknuća u značenja. I najposle, da literatura ima vrednost tek kada se u njoj jednako ogleda i pojedinačno i kolektivno. Ipak, Atanacković se ne kladi na večnost, jer se kloni patetike: *Artikal se može upotrebljavati bez ograničenja, pod uslovom da se koristi prema navedenom uputstvu. Garancija proizvođača: dve godine*. (*Pogodno ogledalo*)

Spisatelju je naročito važan fenomen odnosa umetnik – umetnost – svet, jer je već ustanovio da je svekolika egzistencija ispunjena foknerovskom bukom i besom, ogoljena i apsurdna kao Beketove ili Joneskove drame.

Dok mladi umetnik svira Skarlatijevu svitu, u publici nastaje žamor, komešanje, panika, spremnost na beg. Kao da je lepota, koja klizi sa dirki, uznemirujući, zastrašujući uljez u

svetu sviklom na ružno i zlo. Ali, *Skarlatijeva svita ulazila je u završni stav: allegro comodo. Mladi izvođač nije bio od onih što se lako daju omesti. Bio je to istinski profesionalac. (Allegro comodo)* I eto važne ideje: snaga umetnosti je u njenoj sposobnosti da uznemiri, ubrza dah, izazove emociju, da bude drugačija od svakodnevnog, ispraznog. Da bude, dakle, od krvi i mesa. A umetnik, odista, ne može biti svako.

Literatura teme i junake nalazi u realijama života, ali je veštastvo umetnika istinski potvrđeno, kada književni junak postane stvarniji od stvarnosti. *Malo je onih koji znaju da Herkul Poaro već godinama radi za pultom sveže spremljene hrane samoposluge C... u Firenci. „I da znate, gospođo, samo za mojim pultom, i nijednim drugim, pečene piliće sortiramo po uzroku smrti.” (Poaro)*

Višestruko konotiran i neobično transponovan, helenski mit o Orfeju otvara mogućnost različitih poimanja umetnosti. Peva se i pripoveda za nekog i zbog nekog – kako to Orfej čini za voljenu Euridiku. Ali, Euridika smatra da on *previše vremena posvećuje tom svom pevanju. Za onog koji stvara i za onog zbog koga se stvara, ne postoje zajednički imenitelji u proceni stvorenog. Večno pitanje – literatura ili život – ostaje bez odgovora.*

Orfej je sišao u najdublju tamu, u utrobu sveta, kako i mora činiti onaj, koji želi da kazuje o svetlosti. Ali, pre nego će biti nagrađen, Umetnik mora rešiti temeljnu zagonetku bitka: *Koliko iznosi zbir jednog jeste i jednog nije? Za onog koji stvara, odgovor je jednostavan: Ako se jednom jeste doda jedno nije, tim se dodavanjem jeste ne menja, samim tim što nije nije, a jeste jeste. Dakle, odgovor je jeste. Jer svakom nepostojanju, odsustvu i hijazmu, veruje Umetnik, može se stvoriti, napisati, dograditi punoća. U tom je sva nada onih, koji su na Orfejevom*

tragu. No, istina Hadovog carstva postaje i istina sveta: *Kako god da se gleda i tumači, i kada se nije pridoda onome što jeste, šta se drugo može očekivati da tu ostane sem praznina, praznina što je, sred tog što jeste, upravo tim nije raskopana. (O poreklu reči želja)*

Završna priča u zbirci, *Poseta*, bavi se idejom *smrti autora* – metaforično i doslovno. Atanacković je ovaj književnoteorijski postulat pretvorio u čistu sliku, u jednostavan narativ. Onaj koji piše, u samozaboravu, ne primećuje proticanje vremena. Ne seća se ni trenutka kada je njegov dvojnik ušao u sobu, ubio ga i nastavio da piše. Ili se ne seća trenutka kada je ušao u sobu, ubio svog dvojnika i nastavio da piše njegovu priču. To nije samo objašnjenje dualizma u biću umetnika, već podsećanje na činjenicu, da je *isto pevati i umirati*, po lepoj reči Branka Miljkovića.

Poseta je svojevrsni je propemtikon: reč koja se kazuje nekom ko odlazi na put. Autor zna da čitaocu valja putovati ka onom čega nema, a moralo bi biti tu. Ipak: *zbir jednog jeste i jednog nije*, može biti – jeste.

Ana Stišović Milovanović

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-32

АТАНАЦКОВИЋ, Дејан, 1969 –

Čovek bez jezika i druge priče / Dejan Atanacković. -
Beograd : Besna kobila, 2018 (Beograd : Forma B). - 128
str. ; 21 cm. - (Edicija Posebna izdanja / [Besna kobila])

Tiraž 1.500. - Str. 117-127: Jeste + nije = nije : (Dejan
Atanacković: Čovek bez jezika, "Besna kobila", Beograd,
2018) / Ana Stišović Milovanović.

ISBN 978-86-88389-20-4
COBISS.SR-ID 268056844